

Roland WILLEMYNS, Wim VANDENBUSSCHE (Vrije Universiteit Brussel)

„Im Westen nichts Neues”? Over diglossie, diaglossie en tussentaal in West-Vlaanderen.

Abstract

In Flanders at large, the astonishing pace of dialect loss over the past four decades has created a rather complicated linguistic situation. Dialect loss deprived people of the natural anti-pole of the standard language. By their sheer existence, dialects used to offer a sort of safeguard for the existence and the function of that standard language. Obviously, the repercussions of such a dramatic change can differ from region to region.

In the past, the linguistic distance between dialect and standard language was huge and both were looked upon as two really distinct varieties; this made the use of one instead of the other virtually impossible. Today, the linguistic (and, most of all, attitudinal) distance is considerably smaller, and, as a result, many people see no inconvenience in using the intermediate varieties in situations where actually the use of the standard would be (or used to be) more appropriate.

In this article we wanted to find out whether there is some truth in the general feeling that the linguistic situation in West Flanders is decisively different from the rest of the country in that the changes which had occurred elsewhere did not manifest themselves in the same way here, in particular as far as the so-called ‘tussentaal’ (intermediate variety) is concerned.

Dialect loss put an end to the diglossic situation which used to exist almost everywhere in Flanders. Diglossia requires the use of different language varieties in distinct communicative situations, e.g. dialect in an informal, and the standard language in a formal situation. There is ample evidence that where diglossia exists, the need for and the use of intermediate varieties is significantly lower than elsewhere.

Five consecutive surveys between 1979 and 2001 of the situation in West Flanders, the only province where the pace of dialect loss is still rather low, and where the diglossic situation has persisted until the present day, show that the use West Flemings make of dialects, standard language and *tussentaal* as well as their attitudes toward those varieties are different from the rest of the Dutch-speaking community in Belgium.

New, recent data corroborate those findings. In one of the very first enquiries to produce quantifiable data, Vandekerckhove (2004 and 2005) established that speakers from Brabant and Limburg do use *tussentaal* considerably more often than West Flemings do, the latter also being the only group where in specific situations the younger speakers use the *tussentaal*-features less often than the older ones. According to De Caluwe’s (2009) survey, based on the *Corpus Gesproken Nederlands*, the lowest amount of *tussentaal*-features is, here again, to be found with West Flemings (16.4%), all others totaling 60% and over.

Both Geeraert and Ghyselen examine attitudes. They confirm that in West-Flanders the acceptance of *tussentaal* is considerably lower than with the respondents from all other provinces.

All of this confirms Willemyns's (2005) hypothesis that *tussentaal* is thriving precisely in those regions where dialect loss has occurred earlier and more intensely, whereas in those regions where a diglossic situation continues to exist, *tussentaal* remains on a lower level.

Summarizing we see how the most conclusive evidence in the overall *tussentaal*-debate comes from West-Flanders indeed. Not only are the attitudes of the West-Flemings toward the intermediate variety significantly more negative than elsewhere, they do indeed use standard language in situations in which others prefer *Tussentaal*. Also, there is ample evidence that younger speakers are more opposed to *Tussentaal* than older ones still. Even so, we see that in West-Flanders the situation is changing as well. Whereas until recently it used to be a homogeneous province, linguistically speaking, there are significant signs that the homogeneity is threatened and that the pace differs in various parts of the territory and depends on variables such as social class and education, age etc., as well as on geographic parameters and the urban-rural opposition. Whether those changes go in the direction of the "inland situation" remains to be seen, but it is a safe assumption. At any rate, it is almost certain that the "interior" is not going to follow the "good example" West-Flanders is setting as far as the use (or rather rejection) of *tussentaal* is concerned.

1. Inleidende beschouwingen

1.1 Toen Erich Maria Remarque in 1929 zijn wereldberoemde roman „*Im Westen nichts Neues*” publiceerde, was zijn bedoeling o.m. de discrepantie aan te tonen tussen de algemene situatie tegen het einde van de eerste wereldoorlog, op grond waarvan uit het Westen niets opzienbarends te vertellen was, en het lot van individuen waar zich wel degelijk drama's af kunnen spelen¹. Waar er bij Remarque impliciet een uitroepteken achter de titel stond, hebben wij die met een vraagteken erachter overgenomen: steekt er waarheid in wat velen over de taalsituatie in West-Vlaanderen denken, namelijk dat daar taalkundig, in tegenstelling tot de rest van Vlaanderen, alles bij het oude blijft? We proberen het hier na te gaan voor het aspect 'tussentaal', een taalverschijnsel dat zich momenteel in een immense populariteit verheugt, bij taalgebruikers zowel als bij taalbeschouwers. Het aantal publicaties over of in verband met tussentaal (alias Verkavelingsvlaams, alias Schoon Vlaams, alias omgangstaal² enz.) dat in de afgelopen vijftien tot twintig jaar is verschenen is nauwelijks nog te tellen³.

¹ Het hoofdpersonage Bäumer sneuvelt kort voor het einde van de oorlog op een dag toen de mededeling van de Wehrmacht beperkt bleef tot het zinnetje „im Westen ist nichts Neues zu melden.”

² Volgens De Caluwe (2009) de enige aanvaardbare term. In zijn Engelstalig abstract wordt dat 'colloquial speech'.

³ „Het blijft ondertussen wachten op een degelijk overzichtswerk dat de linguïstische studies aan alle Vlaamse universiteiten over tussentaal uit de voorbije twee decennia eindelijk eens samenbrengt.” (Vandenbussche 2013, 140). Voor de rest is er in Absillis, Jaspers & Van Hoof (2012) heel wat recente bibliografische informatie te vinden, evenals in Willemyns (2013).

1.2 Voor sommige lezers kan het nuttig zijn in het kort samen te vatten wat meestal met dit begrip wordt bedoeld, al is dat niet makkelijk. De term ‘Verkavelingsvlaams’ is bedacht door de schrijver Geert van Istendael, dus niet door een linguïst. Hij definieerde het als volgt: „de taal van een nieuwsoortig, door en door vals Vlaams zelfvertrouwen, het is de taal die uit angst voor dialect en uit angst voor het Nederlands is geboren, een wangedrocht is het, de taal van de Vlaamse intellectuele luiheid” (Van Istendael 1989, 108 v.). Ook wanneer velen de term Verkavelingsvlaams overnemen, bedoelen ze daarmee niet noodzakelijk, zelfs meestal niet hetzelfde als Van Istendael. Vast staat dat het voor velen die de term hebben gebruikt telkens weer iets anders betekent.

1.2.1 Het taalgebruik in Vlaanderen wordt vaak gezien als een continuüm. Als je probeert een stuk uit dat continuüm te lichten, er een naam aan te geven en het tegenover de rest af te grenzen, kom je gelijk in de problemen. Maar de problemen beginnen pas echt wanneer anderen die naam over gaan nemen, maar er niet naar dezelfde portie continuüm mee verwijzen. Alle termen die wij voor taalvariëteiten gebruiken lijden daaraan: omgangstaal, regiolect, regionale standaard, sociolect, Vlaamse substandaard, tussentaal, omgangstaal, ja zelfs dialect en standaardtaal. Er is geen reden waarom we met *Verkavelingsvlaams* beter zouden varen.

Er lijkt, in de meeste gevallen, een variëteit mee te worden bedoeld die standaardtaal noch dialect is en vooral gesproken wordt door mensen die nog zelden dialect spreken of er geen meer kennen (Willemyns 2005, 31 vv.). „Met tussentaal” verklaren De Caluwe & Van Renterghem (2011, 63) „wordt [...] het hele continuüm van taalgebruik benoemd [...], waarvan de uitspraakbasis weliswaar standaardtaal is, maar waarvan vele lexicale, fonologische en morfo-syntactische kenmerken ontleend zijn aan de endogene dia / regiolecten enerzijds, aan het meest prestigieuze, Brabantse regiolect anderzijds”.

1.2.2 Wij denken dat tussentaal een onmiddellijke consequentie van het dialectverliesproces is. Wanneer het dialect verdwijnt, dan verdwijnt daarmee precies die variëteit, die normaliter in informele situaties wordt gebruikt. Maar met de taalvariëteit houdt natuurlijk de situatie zelf niet op te bestaan en daarom blijft de nood aan een taalvorm voor informele situaties reëel. In de meeste gevallen van dialectverlies is de vervangcode vooreerst wat in het Duitse taalgebied een ‘Umgangssprache’ wordt genoemd, een code die veel algemener is dan dialect, maar toch rijk is aan regionale interferenties. Die nieuwe taalvariëteit is een soort ‘substandaard’ (Willemyns, De Groof & Vandenbussche 2002). In sommige gevallen kan hier ook ‘regiolect’ bruikbaar zijn, maar niet altijd⁴. Na verloop van tijd kan in principe de „echte“ standaardtaal geleidelijk die substandaardtalen verdringen,

⁴ „In Limburg kan *regiolect* [...] als min of meer synoniem met *tussentaal* worden gebruikt. In West-Vlaanderen daarentegen is dat onmogelijk” (Willemyns, Vandenbussche & Drees 2010, 810). Ook deze term is, sinds hij door Hoppenbrouwers (1990) werd gelanceerd, pluri-interpreteerbaar.

wanneer hun rol uitgespeeld is. Maar ook dan zou die intermediaire variëteit natuurlijk niet helemaal verdwijnen. Ook als er helemaal geen dialecten meer zouden bestaan, zal er nog altijd een regionaal gekleurde ‘Umgangssprache’ voor informele communicatie overblijven. Dat is ook het uitgangspunt van de twee types ‘regiolectisering’ die De Caluwe & Van Renterghem (2011, 68 vv.) onderscheiden, een op grond van regionaal heel beperkte kenmerken (bv. West-Vlaams of Limburgs) en een die algemener is en dan, met overname van vooral Brabantse vormen, tussentaal wordt.

1.2.3 Van ‘tussentaal’ zoals die zich in Vlaanderen ontwikkelde geven Geeraerts, Penne & Vanswegenhoven (2000) talrijke voorbeelden uit het taalgebruik van twee Vlaamse soaps. We citeren er enkele:

- fonetisch: h-procope (*ik eb*), apocope en syncope bij korte functiewoorden (*da, goe - as*)
- morfologisch: adjectiefdeclinatie (*ne kleinen bakker*), diminuering (*doek-ske*), pronomingebruik (*gij, ekik*, enz.)
- syntactisch : dubbele negatie (*ik hoor nie goe nie meer*)
- lexicaal: *klappen, bijkans, seffens*

Bij Hendrickx, toen taalraadgever van de VRT⁵ lezen we onder meer de klasieke voorbeelden: *da, wa; elemaal; de voetbal; de Jan; da wist ekik nie; kom-de-gij ook; ne jongen, nen boek; meiske; werkt nog goe* enz

In De Caluwe (2009, 8) vinden we een prachtige voorbeeldzin van (Gents gekleurd) ‘Verkavelingsvlaams’ (of ‘tussentaal’ zoals het nu meestal wordt genoemd): „*Kunde gij mij ne keer zeggen waar dakik dienen bak moe zetten?*”. Er blijkt ook uit hoe moeilijk afbakening is: bij nader toezien is in dit voorbeeld de grens tussen tussentaal en dialect wel flinterdun. Ook De Caluwe & Van Renterghem (2011) geven enkele voorbeelden en ze verwijzen voor „Een aanzet tot systematische inventarisatie van de tussentalige ingrediënten” naar Rys & Taelde-man (2007) en Taeldeman (2008). Toch blijft het in al die gevallen bij voorbeelden of samples. Er bestaat geen grammatica of woordenlijst van tussentaal of de tussentalen.

1.3 In sommige van de recentere publicaties duiken steeds vaker verwijzingen op naar wat men een ‘uitzonderingspositie’ van West-Vlaanderen zou kunnen

---

⁵ In een intern VRT-document, getiteld *Taalsignaal voor 6 miljoen Vlamingen*, een soort scheurkalender in de vorm van een mousepad: iedere dag een blad eraf halen en daar verschijnt een nieuwe taaltip.

noemen. Die uitzondering betreft dan zowel het dialect zelf, als ook de standaardtaal en de attitudes tegenover beide:

a) in enquêtes over taalvariatie en / of dialectresistentie wordt de proefpersonen meestal de keuze geboden tussen een A-variëteit (dialect), een C-variëteit (standaardtaal) en een ‘intermediaire variëteit’ die tussen A en C ligt en de B-variëteit wordt genoemd. In West-Vlaanderen is bijna altijd de keuze voor de B-variëteit veel lager dan in de rest van Vlaanderen en blijkt tegelijk de dialectresistentie veel groter te zijn. Het ligt voor de hand dat die twee factoren met elkaar te maken hebben en elkaar beïnvloeden

b) uit de (helaas minder vaak uitgevoerde) attitudinele onderzoeken⁶ blijkt dat ook de instellingen van de West-Vlamingen ten aanzien van tussentaal meestal afwijken van die in de rest van het land

c) tenslotte onderscheidt zich zelfs het standaardtaalgebruik van West-Vlamingen van dat der Oost-Vlamingen, Brabanders en Limburgers.

1.4 De diglossiesituatie (zie verder infra), die in Vlaanderen in ras tempo aan het verdwijnen is, blijkt in grote delen van West-Vlaanderen ongestoord te overleven en het is onze vaste overtuiging, dat de bovengenoemde ‘uitzonderingspositie’ ten aanzien van tussentaal in het Westen des lands vooral met die diglossiesituatie te maken heeft. Maar of dat ook betekent dat er werkelijk „im Westen nichts Neues“ is?

Op de bijzondere positie van West-Vlaanderen inzake dialectcompetentie werd voor het eerst gewezen in 1979, op een moment toen dialectverlies in Vlaanderen in de sociolinguïstische en dialectologische vakliteratuur nog nauwelijks een thema was.

De hoge dialectkenniscijfers bij een hooggeschoold en jong studentenpubliek toonden aan dat dertig jaar geleden het dialectverlies in Vlaanderen allesbehalve dramatisch was (Willemys 1979). Het onderscheid tussen West-Vlaanderen en de andere gebieden was al aanwezig, maar was zeker niet echt opzienbarend. Uit een 15 jaar later ook onder studenten door Van Keymeulen (1993) uitgevoerde enquête bleek de aparte plaats van de kustprovincie al veel duidelijker. Voor wie enigszins met de West-Vlaamse situatie vertrouwd was, was dat geen echte verrassing, maar dat volstond natuurlijk niet als verklaring. Vandaag kunnen we de ontwikkeling van die interessante situatie onderzoeken dank zij een ‘real time investigation’ die zich over 23 jaar uitstrekt. De eerste kwantificeerbare en vergelijkbare data hebben we in 1983, de meest recente in 2006 (Willemys 2008), opgevraagd⁷.

⁶ We zijn het met De Vogelaer & Heeringa (2011, 9) eens dat bij dit soort onderzoek „een sterke attitudinele component“ meer dan wenselijk is.

⁷ 1979 (Willemys), 1983 (Willemys & Delacauw), 1993 (Van Keymeulen), 1997 (Willemys & Dorchain), 2001 (Vandekerckhove). Alle verdere uitleg in Willemys (2000). Zie nu ook Ghyselen & Van Keymeulen (2013).

1.4.1 Vanaf de eerste enquête in 1983 in Oostende en Diksmuide (Delacauw 1984) werd niet enkel aan dialectkennis, maar in eerste instantie aan dialectgebruik en taalgebruik in het algemeen aandacht geschonken. Voor het eerst ook konden de proefpersonen niet enkel tussen dialect of standaardtaal kiezen, maar konden ze ook een tussenvariëteit aanvinken (Willemys 1985).

De oorspronkelijke West-Vlaamse situatie was er een met een uitermate hoge dialectkennis en -gebruik: vrijwel iedereen kende dialect, de meesten beheersten ook nog ten minste één andere code, het gebruik van de codes hing van de situatie af en de formaliteits- en solidariteitsvariabelen bepaalden in hoge mate het codegebruik.

Met het verstrijken der jaren zagen we, vooral bij de jongeren, een vermindering van het dialectgebruik en de functionaliteit ervan optreden, ook in informele situaties. Tegelijk stelden we vast hoe in alle domeinen het dialectgebruik geringer werd naarmate de sociale klasse hoger was en dat sociale klasse de doorslaggevende variabele was die het taalgebruik en de variëteitenkeuze bepaalde; kortom een „normale” ontwikkeling zoals die ook elders opgetreden was. Toch was het nog lang niet zo dat de diglossiesituatie zou opgehouden hebben te bestaan. Wel drong de voorspelling zich op, dat de situatie in de richting van het binnenland aan het veranderen was. Ook andere enquêtes (bv. Dorchain 1998; Vandekerckhove 2000) toonden hetzelfde beeld en gaven aanleiding tot hetzelfde soort toekomstverwachtingen.

Opmerkelijk was verder nog dat er in wat Mattheier (1990) het *Alltagswissen* van de informanten heeft genoemd, een scherp onderscheid werd gemaakt tussen de zeer gepolariseerde codes [+ dialect] en [- dialect] en dat er dus nauwelijks ruimte was voor het gebruik van code „B”, de tussenvariëteit.

De recentste, in 2006 in de Westhoek (Ieper-Poperinge) doorgevoerde, enquête (Decaesstecker 2007) leert nu echter dat zelfs West-Vlaanderen wat dialectgebruik en dialectverlies betreft, niet zonder meer als een homogeen gebied mag worden beschouwd. Zo stellen we vast dat de (plausibele) verwachting dat de evolutie die men van 1983 tot 1997 kon optekenen, onveranderd door zou gaan tot 2006 niet werd bewaarheid. De resultaten van 2006 springen in vele gevallen compleet uit de band in vergelijking met de bevindingen van vroegere enquêtes. We vatten er enkele van samen:

a) er is heel weinig standaardtaalcontact en er is een discrepantie tussen de vele proefpersonen, die zo goed als nooit en de weinige anderen die wel regelmatig met de Standaardtaal in aanraking komen. Dat maakt er de analyse niet gemakkelijker op!

b) De tussenvariëteit die door de Westhoek-informanten vaak wordt aangekruist, heeft nauwelijks iets te maken met het zogenaamde Verkavelingsvlaams⁸. Wat ze wel bedoelen is een ‘geïntendeerde standaardtaal’ (Mihm

⁸ Dat maakt er de hopeloze terminologische verwarring natuurlijk niet beter op.

1989), die zij, al naar gelang van hoe ze hun eigen competentie inschatten, *B* of *C* noemen. *C* is dus standaardtaal, *B* is een niet of minder geslaagde ‘poging tot standaardtaal’.

c) de meeste ondervraagden zijn dus niet echt in staat de *B*- en de *C*-code uit elkaar te houden en de ondervraging leerde ook dat er, allicht daarom, vaak een discrepantie bestaat tussen wat ze aangeven en hun werkelijke taalgebruik.

d) de traditionele diglossie blijft bestaan.

1.4.2 „Im Westen nichts Neues“ blijkt dus alvast niet te kloppen. Er treden immers niet alleen in Vlaanderen, maar ook in West-Vlaanderen duidelijke tempo- en intensiteitsverschillen inzake dialectverlies op. Bijzonder waardevol lijkt ons verder de vaststelling dat de invloed van meestal als „algemeen geldig” beschouwde variabelen (bv. leeftijd, sociale klasse of sekse) in speciale gevallen als de bovengenoemde ondergeschikt moeten worden gemaakt aan het algemene sociolinguïstische kader waar de proefpersonen in leven.

De algemene theorievorming in socio-dialectologisch onderzoek moet meer rekening houden met data en enquêteresultaten uit heel diverse (taal) gemeenschappen. Dat is één van de redenen waarom we van mening waren dat ook elders soortgelijke onderzoeken georganiseerd dienden te worden. Een van de eerste vond plaats in Bree (Limburg). De vergelijking van de Breese resultaten met die van West-Vlaanderen, zoals beschreven in Willemyns, Vandenbussche & Drees (2010) is bijzonder leerrijk.

2. Diglossie en diaglossie

2.1 Met een diglossische situatie bedoelt men in principe (de definitie is in de loop der jaren nogal veranderd en vooral verruimd) dat er in een taalgemeenschap tenminste twee variëteiten aanwezig zijn, die elkaar aanvullen omdat ze verschillende functies hebben. Het standaardvoorbeeld is dat van een gemeenschap waar zowel dialect als ook een (poging tot) standaardtaal worden gebruikt. Evenzeer in principe wordt dan het dialect (traditioneel *L* genoemd) in informele, de standaardtaal (*H*) in formele situaties gebruikt. Hoewel terminologisch diglossie en continuüm (meerdere taalvariëteiten tussen een linkse en een rechtse pool) elkaar lijken uit te sluiten, is dat in de praktijk niet zo (Willemyns 1985). In de Vlaamse situatie zoals die tot voor enkele decennia nog bestond kon men tussen de linker pool (dialect) en de rechter pool (standaardtaal) verschillende tussenstadia onderscheiden, die naargelang van de competentie van de sprekers en / of de formaliteitsgraad van de talige interactie konden worden ingezet. Ook zo werd voldaan aan de minimale vereiste om van een diglossische situatie te kunnen spreken, namelijk dat verschillende variëteiten verschillende

functies hadden en zowel de ene als de andere vrij duidelijk uit elkaar werden gehouden.

Een van de consequenties (voordelen) van diglossie is dat het voortbestaan van de verschillende variëteiten er min of meer door gewaarborgd wordt ook in die gevallen waar niet alle leden van een taalgemeenschap over dezelfde of de noodzakelijke linguïstische competentie beschikken.

2.2 Het is dus duidelijk dat het wegvallen van één van die polen zwaarwichtige gevolgen kan hebben voor de talige interactie binnen een gemeenschap. Dialectverlies is zo een verandering: waar het dialect verdwijnt moet de functie van het dialect (bv. als de typische variëteit voor informele interactie) door iets anders worden overgenomen, namelijk door een al bestaande of door een „nieuwe” variëteit (hoewel geen enkele variëteit ooit helemaal nieuw kan zijn).

Bovendien is dialectverlies een proces, dat zich over een heel lange periode uit kan strekken. Even procesmatig verloopt daarom ook het ontstaan van de „nieuwe” situatie. Dat betekent onder meer dat er heel verschillende en heel langdurige overgangssituaties kunnen bestaan en ontstaan.

2.3 Het dialectverlies, dat in Vlaanderen later dan in Nederland, maar dan wel in alle hevigheid woedde, heeft ervoor gezorgd dat bij sociolinguïsten en dialectologen enige onzekerheid ontstond over hoe die nieuwe situatie het beste beschreven en getypologiseerd kon worden.

Eigenlijk is dat, zoals we boven al hebben aangeduid, ten onrechte. Dialectverlies zorgt in eerste instantie voor een „andere” variëteit die, althans gedeeltelijk, de functie van het dialect overneemt. De diglossische polarisering tussen een [- formele] *L* en een [+ formele] *H* variëteit blijft aanvankelijk bestaan. Na verloop van tijd kan echter een echte verandering optreden, bv. wanneer functies van de *L* en *H* variëteiten beginnen te overlappen (*L* gebruikt wordt waar „eigenlijk” alleen *H* past) of wanneer, zoals De Caluwé (2009) opmerkt, de tussentaal als het ware de taal wordt waarin een nieuwe generatie gesocialiseerd wordt. Maar dialect was dat vroeger natuurlijk ook.

2.4 Sinds enige tijd circuleert in de vakliteratuur het begrip diaglossie (Auer 2005). De vormverwantschap met ‘diglossie’ is te groot om toeval te zijn. „Dia” staat heel vaak (maar niet altijd) voor zoiets als „doorheen”, zoals in diachronie (door de tijd heen; chronologische variatie) of diastratisch (door de strata heen; sociale variatie) of diatopisch (door plaatsen heen; geografische variatie). In diaglossie moet het dan zoveel betekenen als „door de variëteiten heen” (cf. diastratisch). Een tegenhanger met „syn-“, zoals in synchronisch of syntopisch, komt, voor zover ons bekend, niet voor. En als we denken aan de term „dialect” wordt het heel gecompliceerd. En bovendien is het „di-“ in „diglossie” Grieks voor twee. Etymologisch geraak je er dus niet uit.

Het volgende, lange citaat uit De Vogelaer & Heeringa (2011, 2)⁹ kan de lezer helpen zich een beeld te vormen:

taalgebruikers zijn immers in staat om in meerdere variëteiten competentie te verwerven en blijken ook de neiging te hebben om in bepaalde gespreksituaties taalbouwsels te gaan putten uit meerdere variëteiten in plaats van per situatie voor een welomlijnde variëteit te kiezen. Hierdoor kunnen zich zogenaamde mixed lects ontwikkelen. Het is op dit moment nog onduidelijk in welke mate dergelijke mixed lects automatisch voortvloeien uit een co-existentie van nauw aan elkaar verwante (gesproken) taalvariëteiten, dan wel er een mogelijkheid tot diglossie blijft bestaan, waarbij de keuze voor deze of gene variëteit volledig situationeel bepaald wordt [...] Bovendien lijkt er nauwelijks twijfel over te bestaan dat diaglossie in het Nederlandse taalgebied het dominante talige repertoire is geworden.

Het verbaast ons telkens weer hoe vaak mensen proberen het warme water opnieuw uit te vinden. Taalgebruikers zijn inderdaad (in meerdere of mindere mate) in staat „om in meerdere variëteiten competentie te verwerven” en hebben dat altijd al gekund; allicht zullen ze wel eeuwig over die vaardigheid blijven beschikken. Dat ze uit verschillende variëteiten putten wordt als „sinds eeuwig” code switching, c.q. interferentie genoemd of, als het over een ander soort mixen gaat, past wat door Fasold (1984, 52) *leaky diglossia* werd genoemd. „Mixed lects” klinkt mooi, maar het is niet duidelijk wat het moet voorstellen: is dat een nieuwe variëteit die uit bouwstenen van andere variëteiten is opgebouwd¹⁰? Tussentaal is toch al zo iets? En het antwoord op de vraag die de twee auteurs op het einde van bovengenoemd citaat stellen is uiteraard dat die mogelijkheid natuurlijk blijft bestaan. Eigenlijk gaat het gewoon om een parafrasering van de vraag of continuüm en diglossie elkaar uitsluiten.

De stelling tenslotte, „Bovendien lijkt er nauwelijks twijfel over te bestaan dat diaglossie in het Nederlandse taalgebied het dominante talige repertoire is geworden” is mysterieus. Een soort algemeen kenmerk van de huidige taalontwikkeling in West-Europa is precies dat het huidige talige repertoire verengt in plaats van verbreedt. We verwijzen in dat verband naar Willemys (2007, 277) „... in both parts of the Low Countries [...] as in larger parts of Western Europe, people are gradually restricting their choice of possible varieties to just one single variety, modified only slightly in accordance with different communicative situations. The loss of dialects, and their replacement with an equally informal intermediate variety, creates the illusion that this particular variety might then function in formal situations as well”.

Wanneer De Vogelaer & Heeringa tot de conclusie komen „Zowel vanuit descriptief als vanuit theoretisch oogpunt lijkt het bijgevolg wenselijk dat de taalkun-

⁹ Het nummer van *Taal en Tongval* waar dit artikel in is gepubliceerd, draagt weliswaar het jaartal 2011 maar is pas in 2013 verschenen.

¹⁰ Als voorbeeld wordt door De Vogelaer & Heeringa (2011, 2) genoemd Duitstalig Zwitserland „meer bepaald in de communicatie met mensen die Duits als tweede of vreemde taal spreken”. Verklaart dat dat o.i. echter weinig.

de zich meer gaat richten op het volledige continuüm tussen standaard en dialect in plaats van hoofdzakelijk op de polen”, kan men niet anders dan het volmondig met hen eens zijn, maar dient er tegelijk op gewezen te worden dat precies dat is wat in de sociolinguïstiek (althans in Vlaanderen) in de laatste twee, drie decennia voortdurend is gebeurd. De Forschung in Vlaanderen is altijd van een aantal tussenliggende variëteiten uitgegaan, al zijn ze moeilijk te definiëren. Trouwens alleen al de term ‘tussentaal’ toont aan dat het om meer dan de twee polen gaat.

3. De ontwikkeling „im Westen”

3.1 Een tijd geleden liet een gedetailleerd overzicht van de dialectsituatie in Noord en Zuid (Willemys 1997) zien hoe dialectverlies in het hele Nederlandse taalgebied grosso modo volgens hetzelfde patroon verloopt. Er bleken wel verschillende verliesmodellen voor te komen, onder meer omdat er een onderscheid in tempo en intensiteit was (en is) en omdat sommige factoren in het ene gebied een belangrijke, in het andere een eerder bijkomstige rol spelen.

Diachronisch bekeken stellen we vast dat in Vlaanderen een meer gedifferentieerd gebruik van verschillende codes, naar gelang van domein of formaliteitsgraad al maar gebruikelijker en „normaler” wordt. Alle traditionele sociolinguïstische variabelen spelen daar een rol in. Opleiding is er een van. Het dialect is, vooral in Vlaanderen, nu bezig zijn laatste burcht, het privé domein, in snel tempo te verliezen, omdat al maar minder jongeren het nog gebruiken, zelfs in meer landelijke gebieden. Overal wordt dialectgebruik meer en meer sociaal gedetermineerd, ook daar waar de dialectkennis dat nog niet is. De conclusie is dat op grond van dit alles het aantal en de soort functies die het dialect vervult, c.q. vervullen kan, al maar geringer wordt, met als neveneffect, dat de nog voorkomende dialecten, door het afnemende gebruik, tot op zekere hoogte atrofiëren.

Van zodra het dialectgebruik in Vlaanderen serieus begon af te nemen (zeg maar vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw) is de evolutie bijna overal in een heel snel tempo verlopen en wel zo dat op dit ogenblik in grote delen van het land de diglossiesituatie, die zo lang zo typisch was voor Vlaanderen, bij het jongere (en op vele plaatsen ook mindere jongere) deel van de bevolking aan het veranderen is.

3.2 West-Vlaanderen, waar zowel dialectkennis als — gebruik ook vandaag nog in de meeste plaatsen in de 90 procent behoort¹¹ en de sprekers een scherp onderscheid kunnen maken tussen een [+ dialect] en een [– dialect] variëteit is een diglossisch taallandschap par excellence, waar de [+ dialect] variëteit als *L* en de

---

¹¹ Al krijgen we natuurlijk op vele plaatsen te maken met generaties jongere volwassenen die niet meer in het dialect zijn gesocialiseerd en wier competentie veelal lager ligt. Het gebruik daalt dan navenant.

[– dialect] variëteit als *H* wordt gebruikt. Dat we in de voorgenoemde enquêtes veel minder vaak de ‘tussenvariëteit’ *B* zien aankruisen lag dus in de lijn der verwachtingen. Of nu direct de link kon worden gelegd tussen die ‘tussenvariëteit’ en het intussen „populair” geworden Verkavelingsvlaams of Schoon Vlaams¹² diende nog te worden aangetoond.

Enkele vrij recente onderzoeken houden zich specifiek (of vooral) met die vraag bezig. In Vandekerckhove (2004 en 2005) en De Caluwe (2009) vinden we informatie over gesproken taal. In De Caluwe & Van Renterghem (2011) wordt de West-Vlaamse ontwikkeling gecontrasteerd met die elders in het land. Geeraert (2009) en Ghyselen (2010), van hun kant, onderzochten taalattitudes, die laatste specifiek voor West-Vlaanderen.

3.2.1 In de eerste onderzoeken met kwantificeerbare data (Vandekerckhove 2004 en 2005) vinden we een voorzichtige analyse van gesproken Nederlands, waarin twee van de belangrijkste vragen in verband met tussentaal worden onderzocht, namelijk de variabelen afkomst en leeftijd.

Op grond van het materiaal uit het *Corpus Gesproken Nederlands*, een databank van hedendaags Nederlands, zoals dat gesproken wordt door volwassenen in Vlaanderen en in Nederland (zie INL website www.inl.nl), onderzocht zij twee in het oog springende kenmerken van tussentaal: de aanspreekvormen, dat wil zeggen pronomina van de tweede persoon (persoonlijk en bezittelijk, subject en object): *ge, gij, u, uw* versus *je, jij, jou, jouw* en ook het diminutiefsuffix (*-ke, -ske* versus *-je*).

In beide gevallen blijken Brabanders en Limburgers wezenlijk vaker de tussentaal vorm te gebruiken dan West-Vlamingen, en die West-Vlamingen blijken ook de enigen te zijn bij wie jongeren in bepaalde gevallen vaker de standaardtalige vorm gebruiken dan de ouderen. Vandekerckhoves tabellen tonen meer bepaald aan dat West-Vlaanderen de enige provincie is waar *je* in objectfunctie vaker gebruikt wordt dan *ge* en dat ook alleen daar jongeren vaker *je* gebruiken dan ouderen. Ook alleen in West-Vlaanderen is *jou* (in objectfunctie) het meest gebruikte pronomina en komt *u* in die functie maar half zoveel voor dan elders. Ook wat de diminutiefvorm *-je* betreft is West-Vlaanderen de enige provincie waar jongeren het meer en vaker gebruiken dan ouderen.

Zoals de auteur ook zelf terecht opmerkt, moet er bij de analyse van deze cijfers rekening mee worden gehouden dat enkele van de standaardtalige varianten (het diminutiefsuffix *-je* en *je* als aanspreekvorm en als objectvorm van het bezittelijk voornaamwoord) in een deel van West-Vlaanderen endogeen zijn. Andere vormen echter (*jij, jou, jouw*) zijn het niet en in het Zuiden en Zuidoosten van de provincie is geen enkele van de standaardtalige pronomina endogeen. Bovendien

¹² Die term, die ook vroeger al voor iets anders werd gebruikt, werd door Goossens (2000) als benaming voor tussentaal gebruikt, wat de begripsverwarring nog erger maakte.

is in het noordelijk en westelijk West-Vlaamse *je*-gebied, dat *je* ook een eenheidspronomen en niet, zoals in de standaardtaal, deel van een *je-u*-systeem. Daar komt bovenop dat West-Vlamingen in de realisering van hun geïntendeerd Standaardnederlands al van ouds wantrouwen aan de dag leggen tegenover endogene vormen (Debrabandere 2005, 30) en die graag en vaak door exogene vervangen, waarvan ze (vaak ten onrechte) vermoeden dat ze „juister”, dat wil zeggen normatiever zijn: De Schutter (1973, 120 v.) constateerde bij vooral Oost- en West-Vlamingen „de neiging om zich in zijn bovenregionale taal zoveel mogelijk tegen het dialect af te zetten”.

Een van de conclusies van Vandekerckhove (2004, 990) luidt hoe dan ook: „... het *ge*-systeem blijft voor Vlaanderen als geheel dominant. Dat geldt bij uitstek voor het gebied dat de jongste jaren het uitzicht van het (informele) Nederlands in Vlaanderen in toenemende mate is gaan bepalen en dat met name de provincies Brabant en Antwerpen omvat. Limburg sluit zich hier onmiskenbaar bij aan. West-Vlaanderen doet dat niet, waardoor — ironisch genoeg — het niet-dialectische informele taalgebruik van de meest dialectvaste regio van Nederlandstalig België voor deze variabele het dichtst de standaardtaal benadert”.

Misschien is dit ironisch, maar het is vooral logisch en het bevestigt onze hypothese: tussentaal tiert het weligst waar het dialectverlies het grootst is.

3.2.2 De Caluwe's (2009) studie steunt op cijfers die door Lemahieu (2008) werden gedistilleerd uit een onderzoek gebaseerd op hetzelfde *Corpus Gesproken Nederlands*, dat ook Vandekerckhove heeft gebruikt en de onderzochte taalverschijnselen zijn gedeeltelijk dezelfde. Wel wordt de doelgroep anders begrensd: hier gaat het uitsluitend om jongeren tussen 18 en 24 jaar. Ook hier worden dus makkelijk identificeerbare en kwantificeerbare vormen onderzocht, namelijk het diminutief suffix (*-je* versus *-ke*) en de aanspreekvormen *je* versus *ge*. Ook twee verdere kenmerken worden mee onderzocht: de verbuiging van het lidwoord („*een grote hond*” versus „*ne groten (h)ond*”) en het gebruik van het „redundante *dat*” with conjunctions and pronouns (e.g. „*ik weet niet of [dat] hij komt*”).

„De door Lemahieu gehanteerde methode” levert, zegt De Caluwe (2009, 11) „precies wat we nodig hebben: gegevens over hoe vaak een representatieve selectie van Vlaamse jongeren met betrekking tot een algemeen gebruikte set van variabelen kiest voor een niet-standaardtalige variant in een situatie waar hun nochtans nadrukkelijk gevraagd was om standaardtaal te gebruiken”. Inderdaad is het zo dat, hoewel de deelnemers aan het *Corpus Gesproken Nederlands* op het hart werd gedrukt altijd en overal standaardtaal te spreken, vanzelfsprekend bij iedereen in meerdere of mindere mate ook niet-standaardtalige kenmerken opduiken. Bij sommigen gebeurt dat occasioneel, bij anderen heel frequent. Het bij verre laagste aantal ‘tussentaal’-vormen wordt, ook hier, aangetroffen bij de West-Vlamingen (16,4%), het hoogste bij deelnemers uit de provincie Antwerpen (66,8%). De percentages voor Vlaams-Brabant, Oost-Vlaanderen

en Limburg bedragen resp. 58,7%, 62,8% and 64,5%. Er is dus een geweldige discrepantie tussen het taalgedrag van West-Vlamingen en alle anderen. Volgens De Caluwe (ib, 20) heeft dat ermee te maken dat de West-Vlamingen een ‘bipolair model’ hanteren: er is, aan de ene kant, dialect en aan de andere kant standaardtaal en dat zijn twee heel verschillende variëteiten. Wanneer hen dus door de organisatoren van het *Corpus Gesproken Nederlands*, gevraagd wordt geen dialect te spreken, dan schakelen ze als het ware automatisch op standaardtaal over. In tegenstelling tot de deelnemers uit andere provincies is voor hen (Brabantse) *tussentaal* geen valabel alternatief: „... want die is even vreemd als de standaardtaal. Een gekuist West-Vlaams dialect of een West-Vlaams regiolect worden niet aanvoeld als een variëteit van de standaardtaal” (De Caluwe ib, 14).

3.2.3 De Caluwe & Van Renterghem (2011, 69) komen, vreemd genoeg, tot een conclusie die enigszins van het bovenstaande afwijkt, ook dus van De Caluwe (2009) zelf. Hoewel zij bevestigen dat „uit perceptie- en attitude- onderzoek [...] blijkt dat West-Vlamingen zich vooralsnog minder dan Oost-Vlamingen identificeren met Brabants gekleurde tussentaal” zijn ze niettemin van mening: „Alles wijst er dus op dat West-Vlaanderen niet ongevoelig blijft voor de uitstraling van een Brabants gekleurde tussentaal, de bovenregionale omgangstaal die dominant is in Antwerpen, Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen. Dat die variëteit alomtegenwoordig is in de media, draagt uiteraard bij tot haar prestige”.

Ze baseren zich daarbij onder meer op morfo-syntactische kenmerken, vooral het feit dat „de pronomina *ge / gij* voor de tweede persoon enkelvoud in opmars zijn, ook in regio’s waar het dialect nochtans een je-systeem hanteert”. Dit is een ietwat vreemde volte face want men kan zich moeilijk voorstellen dat in de paar jaar die liggen tussen Vandekerckhove (2004 en 2005) en De Caluwe (2009) enerzijds en de hier geciteerde Vandekerckhove (2007) en Taeldeman (2008) de situatie wezenlijk zou zijn veranderd. Misschien staart men zich hier ook blind op de verhouding tussentaal-standaardtaal en vergeet met de relatie tussentaal-dialect te bekijken. Zoals uit het boven geciteerde voorbeeldzinnetje van De Caluwe blijkt ligt het verschil tussen beide vaak vooral in de uitspraak.

3.2.4 Attitudeonderzoekingen zijn nog altijd vrij zeldzaam. Dank zij een „ongoing investigation” van Andries Geeraert beschikken we over resultaten verzameld via de *matched guise* techniek¹³. De (allemaal hogeschoolde) proefpersonen kregen, in willekeurige volgorde, een aantal teksten te horen met een identieke inhoud, maar voorgelezen in verschillende taalvariëteiten: noordelijke

---

¹³ Geeraerts studie is nog niet volledig gepubliceerd, maar is beschikbaar op het departement Nederlands van de Vrije Universiteit in Brussel; een samenvatting is te vinden in <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=HM2E8SIJ>.

standaardtaal, zuidelijke standaardtaal, tussentaal en een regiolect uit hun eigen streek. De respondenten werd dan gevraagd aan te duiden welke van die variëteiten ze geschikt vonden voor gebruik in een aantal specifiek omschreven taalsituaties. Het hele continuüm werd afgedekt, dat wil zeggen van heel informeel tot uiterst formeel. „Met vrienden in de kroeg” of „collega’s op het werk” zijn voorbeelden van informele contacten, „met onbekenden uit een ander deel van het land”, „wanneer men een voordracht houdt” of „het TV nieuws” van formele interactie. De proefpersonen werden ingedeeld in enerzijds leeftijdscategorieën, anderzijds volgens de provincie waar ze vandaan kwamen.

Ook hier stellen we vast dat West-Vlamingen, nu dus ook attitudineel, anders reageren dan proefpersonen uit andere provincies. Enkele van de interessantste resultaten:

a) wat de leeftijdsvariabele betreft zijn zowel de jongeren als de ouderen het erme eens dat de intermediaire variëteit (*Tussentaal*) in informele settings gebruikt kan en mag worden; in het formele domein daarentegen vinden beide groepen alleen de standaardtaal gepast.

b) bekijken we de geografische variabele, dan zien we dat de gepastheid van *Tussentaal* in informele interacties verschillend wordt beoordeeld. In tegenstelling tot de Vlamingen uit het centrum zijn West-Vlamingen van mening dat *Tussentaal* op café niet past. *Tussentaal* in informele situaties wijzen ze veel vaker af dan de respondenten uit alle andere provincies.

c) de meeste andere resultaten van Geeraerts enquête zijn voor het thema van dit artikel minder relevant, behalve dan dat de meerderheid van alle ondervraagden (ongeacht leeftijdsgroep of geografische herkomst) voor formeel taalgebruik de Noordelijke standaardtaal gepaster vindt dan *Tussentaal*. Tegelijk zijn ze echter van mening dat de zuidelijke standaardtaal het meest gepast is van allemaal!

We komen nog even terug op het feit dat West-Vlamingen — in tegenstelling tot de Vlamingen uit andere provincies — tussentaal niet gepast vinden op café. Dat kan alleen betekenen dat ze daar dialect verkiezen en ze met hun antwoord dus impliciet dialect en *tussentaal* als duidelijk gescheiden variëteiten beschouwen. Aan de andere kant blijken ze *tussentaal* ook ongeschikt te vinden voor een aantal formelere situaties, waar de rest van Vlaanderen geen graten in ziet. Uit hun antwoorden blijkt dat ze in die gevallen massaal de standaardtaal verkiezen en uit Vandekerckhoves bovenvermelde onderzoek van het *Corpus Gesproken Nederlands* blijkt dat ze inderdaad in hogere mate standaardtalige vormen gebruiken dan de inwoners van andere provincies. Interessant is bovendien dat uit beide studies blijkt dat de jongere West-Vlamingen nog meer dan hun oudere provinciegenoten zowel negatievere attitudes tegenover tussentaal hebben (Geeraert) als inderdaad minder tussentalige vormen gebruiken (Vandekerckhove). Dit wordt nog eens meer dan bevestigd door de percentages uit De Caluwé’s studie. Het verschil tussen het aantal niet-standaardtalige ‘versprekin-

gen' van West-Vlamingen (16,4%) en dat van alle anderen (59% en meer), is enorm.

3.2.5 Een goed gedocumenteerd onderzoek specifiek naar de attitudes van 'de West-Vlaming' is Ghyselen (2010). In haar *matched-guise* enquête werden de proefpersonen geconfronteerd met standaardtaal, West-Vlaams gekleurde tussentaal en Brabants gekleurde tussentaal. Onderzocht werd ook hoe de ondervraagden reageerden op losse taalkenmerken als tussentalige lidwoordvormen, subjectverdubbeling, de uitspraak van [ɣ] als [h] en nog enkele andere. Er werd onderscheiden tussen fonologische en morfo-syntactische kenmerken. 185 proefpersonen, ongeveer gelijk verdeeld tussen -18 en 40+ namen aan de enquête deel.

Een eerste belangrijk resultaat, dat aansluit bij de meeste boven genoemde onderzoeken is dat „de onderzochte West-Vlamingen positief staan tegenover de standaardtaal en negatief tegenover tussentaal, zowel wat solidariteit als wat prestige betreft” (Ghyselen 2010, 83). Niet in de lijn van de verwachtingen van de auteur was, zo zegt ze, het besef dat standaardtaal ook meer gewaardeerd wordt dan tussentaal op het gebied van solidariteit en dat dit zowel voor West-Vlaams als Brabants gekleurde tussentaal geldt. Het sluit echter wel aan bij de bovenvermelde resultaten van Geeraert, die ook vaststelde dat tussentaal in West-Vlaanderen niet als solidariteitsvariëteit kan functioneren.

Belangrijk is dat het soort tussentaal waar de West-Vlaming negatief op reageert 'Brabants gekleurde tussentaal' is: „wat West-Vlaams gekleurde tussentaal betreft”, zegt Ghyselen, „stelden we immers al dat die variëteit hoofdzakelijk gesproken wordt in situaties waarin men de standaardtaal wil spreken, maar daar niet in slaagt” (ib.). Dit sluit volkomen aan bij wat we supra al hebben vastgesteld: de zogenaamde West-Vlaamse tussentaal (de 'B-variant') is een „intendierte Hochsprache” (Mihm 1998) en dus moeten de attitudes zowel als het „verwachte” gebruik wel anders zijn. Omdat ook hier de alom vastgestelde begripsverwarring optreedt beamen we volmondig „dat er nog steeds nood is aan een uitgebreid onderzoek naar wat tussentaal precies is” (ib. 85).

In het licht van de boven besproken resultaten van Vandekerckhove en De Caluwe is het interessant te kijken wat Ghyselen over de leeftijdsvariabele rapporteert. Haar werkwijze (twee duidelijk van elkaar te onderscheiden groepen: -18 versus 40+) laat eenduidige conclusies toe, zo onder meer „dat zowel jongeren als veertigplussers significant negatiever tegenover tussentaal staan dan tegenover standaardtaal en dat voor zowel prestige als solidariteit” (Ghyselen 2010, 84). Dat wordt achteraf enigszins genuanceerd. Het is wel zo, lezen we, dat „de West-Vlaamse jongeren in formele situaties toleranter worden tegenover tussentaal” (ib. 84), maar „ze appreciëren wel heel duidelijk nog een goede standaardtaalprestatie, meer nog dan hun oudere streekgenoten”. En, heel belangrijk toch, „Wat solidariteit betreft, is en blijft tussentaal *not done*: het komt sympathiek noch grappig over, zowel bij jongeren als bij ouderen”.

4. Variëteitenspectrum in West-Vlaanderen

4.1 Op grond van het bovenstaande zou men kunnen concluderen dat de toekomst van de standaardtaal in Vlaanderen in West-Vlaanderen ligt. Maar op grond van de prestige variabele die voor een groot deel verantwoordelijk is voor normbesef, het overnemen van taalgewoontes, de aantrekkingskracht in verband met „upward social mobility” en zo meer, is dat weinig waarschijnlijk. Binnen het Vlaamse deel van het Nederlandse taalgebied is het (helaas!) niet de West-Vlaamse, maar veel-er de Brabantse situatie die als voorbeeld tot navolging geldt. Maar zelfs als het zo was, dan zou het taalkundige licht alleen uit het Westen kunnen komen indien er inderdaad „Im Westen nichts Neues” is. En dat is onwaarschijnlijk.

Het is bijzonder jammer dat er van de taalsituatie in Brugge (West-Vlaandere hoofdstad) geen grondige studie bestaat, zoals we die voor de andere, in het begin opgesomde, gebieden in die provincie hebben. Uit eigen impressionistische waarnemingen weten we hoe bijvoorbeeld ook in winkels, openbare ambten, stations, openbare verkeersmiddelen en andere semi-formele situaties heel vaak iets anders dan dialect wordt gesproken. Met andere woorden in het stadsbeeld overheerst het dialect zeker niet, ook als men afziet van de vele toeristen die er rondlopen.

Wanneer je nu als onbekende in een zaak in Brugge binnenkomt, word je zo goed als altijd in standaardtaal aangesproken. 45 jaar geleden was daar geen denken aan. Zelfs wanneer je zelf het taalinitiatief nam en standaardtaal sprak (of ABN zoals het toen heette) gebeurde het zo goed als nooit dat men accommodeerde. Enerzijds was de competentie beslist gebrekkiger, anderzijds was de setting kennelijk niet formeel genoeg om in het „zondags pak” van het ABN te kruipen.

Uiteraard kan men voor een wetenschappelijke studie met dat soort impressies niets aanvangen, behalve dan dat men nogmaals de wens uit dat er zo gauw mogelijk een studie komt om die impressies te toetsen en ons een betrouwbaar beeld te geven van het variëteitenspectrum en de variëteitenkeuze in urbane centra en zeker in Brugge.

Maar ook daarvan afgezien gebeurt er wel degelijk iets in het Westen.

Vandekerckhove (2000) signaleert al tekenen die op verandering wijzen: de toenemende sociale determinatie van dialectgebruik in bepaalde situaties, de (relatieve) afname van het gebruik bij de jongeren enz. De door haar geënquêteerde groep zou, zo zegt de auteur „wel eens de laatste generatie kunnen vertegenwoordigen van West-Vlamingen met hogere- sociale- klasse- achtergrond die in het dialect zijn grootgebracht” (ib. 303). Een heel recente en interessante studie van Ghyselen & Van Keymeulen (2013) lijkt dat te bevestigen.

4.2 Een van de interessante conclusies van de boven vermelde studie die in Ieper / Poperinge werd uitgevoerd is dat de vroeger veronderstelde linguïstische homogeniteit niet meer bestaat. De opvatting, dat het geen rol speelt waar in

West-Vlaanderen geënquêteerd wordt blijkt niet terecht te zijn en moet worden bijgesteld. Totnogtoe was zowel het impliciete als expliciete uitgangspunt bij sociolinguïstische enquêtes in West-Vlaanderen dat de resultaten best met elkaar vergeleken konden worden, los van de plaats waar ze werden vergaard (cf. Willemyns 2000, 485 en Vandekerckhove 2000, 271). Op grond van wat we nu weten moet die opvatting ten minste aanzienlijk geamendeerd worden. Wat dialect*kennis* betreft gaat ze misschien nog wel op (al vind je in urbane omgeving nog nauwelijks kinderen die dialect kennen), wat dialect*gebruik* betreft veel minder.

De verklaring daarvoor kan, dunkt ons, vooral daarin worden gevonden, dat zowel het contact met de standaardtaal als de gebruikswaarde ervan van streek tot streek heel anders kunnen zijn. Het gebied waar we in 2006 onze enquête hebben uitgevoerd is nu een keer een streek waar het contact met en de invloed van de standaardtaal heel gering is. De inwoners gebruiken die variëteit zelf heel zelden en verwachten eigenlijk ook niet van anderen dat ze er zich in uit zouden drukken. Ons vermoeden dat de situatie in Brugge totaal anders zou kunnen zijn hebben we supra tot uiting gebracht. Dat ze op andere plaatsen inderdaad anders is bewijst een vergelijking van de Westhoek-cijfers met die uit Oostende / Diksmuide en Kortrijk.

In de „Westhoek“ wijkt niet alleen het taalgedrag af van de totnogtoe onderzochte delen van West-Vlaanderen, maar de mensen staan ook heel anders tegenover de in de attitudevragen aangesproken situaties en hun antwoorden erop wijken navenant af van die in de vroeger onderzochte gebieden. Wat vroeger niet zo zeker was is nu onherroepelijk vastgesteld: niet alleen in Vlaanderen, maar ook in West-Vlaanderen zijn er duidelijke tempo- en intensiteitsverschillen inzake dialectverlies.

4.3 Een gegeven dat we helaas niet met de vorige enquêtes kunnen vergelijken omdat de vraag in 2006 voor het eerst werd gesteld, is in dit verband niettemin uiterst interessant, namelijk hoe het zit met de taal van de communicatie tussen ouders en kinderen. Dat ziet er als volgt uit:

- Spreken met hun ouders dialect: J: 97,7% V: 95,7% S: 98,6%
- Spreken met hun kinderen dialect: J: 59,1% V: 61,4% S: 93,1%¹⁴

Hieruit blijkt dus dat er ondanks alles, zelfs in de Westhoek waar de standaardtaal maar een figurantenrol speelt, tussen de generaties een verschil in variëteitenkeuze optreedt.

Tenslotte blijkt dat men ook wat attitudes betreft in de „Westhoek“ anders reageert dan in de totnogtoe onderzochte delen van West-Vlaanderen. De studie van Decaesstecker (2007) bevat een uitvoerig, totnogtoe niet gepubliceerd attitudeonderzoek waaruit we af kunnen leiden dat de proefpersonen heel ongebruikelijk op

¹⁴ J = jongeren, V = volwassenen, S = senioren

vele enquêtevragen reageren en ze op een vaak onverwachte wijze beantwoorden. We beperken ons hier tot een paar voorbeelden.

— Op de bewering „Iemand die het AN goed beheerst, zal het verder schoppen, dan iemand die het AN niet goed beheerst“, hebben weliswaar in totaal 63,6% van de jonge ondervraagden¹⁵ met „ja“ geantwoord, maar in de groep van de leerlingen van de beroepsschool waren maar 28,6% het daarmee eens. De meest voor de hand liggende verklaring is wel, dat zij — allicht terecht — niet goed inzien waar zij in hun beroepsleven een standaardtaal voor nodig zouden hebben, aangezien zowel hun collega's als ook hun chefs op het werk heel zeker het plaatselijke dialect gebruiken.

Die verklaring wint nog aan overtuigingskracht in het licht van de reactie op de volgende bewering: „Een collega op het werk die AN praat maakt een betere indruk“. 84% van alle proefpersonen verklaarden zich met die bewering *niet* akkoord!

— Een interessante blik in de talige realiteit van de Westhoek biedt de reactie op de volgende aan de jongeren voorgelegde bewering: „Iemand die dialect praat, wekt meer vertrouwen“. Die vraag bracht de proefpersonen kennelijk zo zeer in verlegenheid, dat 41% van hen er niet eens op geantwoord heeft. Een plausibele verklaring daarvoor is, dat velen nog nooit in aanraking zijn gekomen met mensen die geen dialect praten en zich daarom die situatie niet echt voor de geest kunnen halen.

5. Enkele conclusies

We delen de conclusies in twee stukken op. In een eerste deel zeggen we kort iets over tussentaal in het algemeen, in het tweede hebben we het meer specifiek over de in de titel gestelde vraag.

5.1 Tussentaal

Tussentaal in het algemeen is niet waar we het in de onderhavige bijdrage in detail over wilden hebben, wat ons niet hoeft te beletten er toch enkele bedenkingen over te formuleren.

5.1.1 Als gevolg van het dialectverlies wordt de standaardtaal naar de uiterst formele kant van het taalcontinuüm geduwd. Daardoor ontstaat er een heel grote ruimte op het functie continuüm: minder functies voor de standaard, minder functies en minder competentie voor het dialect. Die ruimte wordt opgevuld door een

---

¹⁵ De attitude-enquête werd alleen bij jongeren tussen de 15 en de 25 gehouden.

intermediaire variëteit die, al naar gelang van de omstandigheden, naar links of naar rechts op kan schuiven en dus, afwisselend, de vorm van een meer regionale of van een meer standaardtalige variëteit aan kan nemen.

Vroeger was de linguïstische afstand tussen dialect en standaardtaal heel erg groot en het besef dat het om twee uiterst verschillende taalvariëteiten ging bij iedereen aanwezig. De ene gebruiken in plaats van de andere kwam daarom zelden voor. Vandaag is de linguïstische — en vooral de attitudinele — afstand tot de ‘dialectvervanger’ veel geringer wat mede verklaart waarom al maar meer mensen er geen graten in zien die intermediaire variëteit (zeg maar tussentaal) te gebruiken in situaties waar eigenlijk enkel de standaardtaal passend is (of was).

5.1.2 Een belangrijk kenmerk van „de-standaardisatie” is, zegt Mattheier, „a relativization of linguistic norms” (2003, 239 v.). De norm van de standaardtaal, zo stelt hij vast, wordt „increasingly oriented towards the more variable spoken language”. Het gevolg daarvan is een al maar afnemende talige uniformiteit en normbesef.

Dat klinkt ons heel bekend in de oren en lijkt een passende beschrijving te zijn van wat in Vlaanderen is gebeurd. Toch impliceert de-standaardisatie niet per se dat er „nieuwe” variëteiten moeten ontstaan: omgangstalen, regiolecten, substandaards en zo meer hebben altijd al bestaan. De consequentie van dialectverlies en -leveling is echter wel dat velen hun dialect, in een al maar groter wordend aantal situaties, gaan inruilen voor een andere variëteit, die niet de standaardtaal hoeft te zijn.

De kenmerken van wat nu tussentaal genoemd wordt zijn uiteraard niet „nieuw”: ze hebben altijd al bestaan in allerlei variëteiten op het continuüm tussen dialect en standaardtaal. Vroeger werd dit dialectinterferentie genoemd. „Nieuw” kan hooguit zijn dat dit soort taal nu wordt gebruikt in communicatieve situaties en settings waar dat vroeger (misschien) minder gebeurde. „Nieuw” is misschien vooral de naam die eraan gegeven wordt, veel meer dan het fenomeen zelf.

5.1.3 Belangrijk zijn natuurlijk de attitudes en het gedrag van de jongeren. Zijn zij er zich echt van bewust dat er iets aan het veranderen is en dat zij zelf daarbij een belangrijke rol (kunnen) spelen? Met De Caluwe (2009, 23) kan men zich afvragen of zij een idee hebben van wat door linguïsten „dialect, tussentaal, standaardtaal” wordt genoemd en of zij in staat zijn te begrijpen wat in ons linguïstenjargon hun „stratificationele status en functie” zijn? Velen onder hen gebruiken, zegt hij verder, „typische *tussentaal*-kenmerken”, zonder te beseffen of ze nu *tussentaal* dan wel standaardtaal spreken. Het is niet alleen mogelijk, maar zelfs waarschijnlijk, zegt De Caluwe (2009, 16) dat de modale Vlaming geen benul heeft van een aparte variëteit die *tussentaal* wordt genoemd. Wat taalkundigen tussentaal noemen, zegt hij (De Caluwe ib., 17) is voor Vlaamse jongeren in de 21ste eeuw „gewoon *dé omgangstaal* in Vlaanderen”.

5.1.4 Een algemene conclusie is hoe dan ook dat *Tussentaal* precies daar bloeit waar dialectverlies het hardst heeft toegeslagen en dat in die gebieden waar een diglossische situatie is blijven bestaan *Tussentaal* op een veel lager pitje staat. En dat brengt ons dus bij de toestand in West-Vlaanderen.

5.2 West-Vlaanderen

5.2.1 We weten al lang dat de taalsituatie in West-Vlaanderen afwijkt van die in alle andere delen van het land. In dit artikel hebben we vooral duidelijk gemaakt dat ook de attitudes, de functies en het gebruik van ‘tussentaal’ in West-Vlaanderen uniek zijn. De attitudes tegenover (de Brabants gekleurde) tussentaal zijn overwegend negatief en het gebruik ervan veel geringer dan elders. In informele situaties spreken West-Vlamingen bij voorkeur dialect, in formele daarentegen schakelen ze, veel eerder en met meer gemak dan Oost-Vlamingen, Brabanders en Limburgers op standaardtaal over.

Een van de misschien minder vaak vermelde, maar daarom niet minder interessante voordelen van een diglossische situatie is dat de sprekers gewend zijn om (bijna) altijd hun ‘monitor’ aan te zetten wanneer ze geen dialect spreken, wat ze in staat stelt te overwegen en dan heel bewust te kiezen voor de taalvorm, c.q. taalvariëteit die ze willen gebruiken. Diglossie verhoogt de ‘linguistic awareness’ van de taalgebruiker en dat is een van de plausibele verklaringen waarom West-Vlaamse respondenten, wanneer ze gevraagd wordt standaardtaal te spreken (zoals het geval was in de CGN opnamen), niet alleen vrij probleemloos kunnen omschakelen, maar er ook voor kunnen zorgen dat het aantal niet-standaardtalige ‘versprekingen’ en interferenties uit andere variëteiten verbazend laag blijft, vergeleken met wat de anderen ervan bakken.

5.2.2 De tussentaal die West-Vlamingen wel soms gebruiken is iets heel anders dan de „binnenlandse” (het zou veel duidelijker — en correcter — zijn die ‘Verkavelingsbrabants’ te noemen), namelijk een, door een gebrek aan competentie, maar gedeeltelijk geslaagde poging standaardtaal te spreken (‘Intendierte Hochsprache’). Een interessante invalshoek gesteund op zeer actuele data uit 2012 is die van Ghyselen & Van Keymeulen (2013), die erop wijzen dat „in West-Vlaanderen het vacuüm dat ontstaat bij dialectverlies ingevuld wordt door tussentaal: bijna in alle situaties waarin dialectsprekers aangeven dialect te spreken, geven niet-dialectsprekers aan tussentaal te spreken”. Ook hier wordt dus de conclusie bevestigd die we supra al opperden: tussentaal¹⁶ is, althans in West-Vlaanderen, het ‘dialect’ van diegenen die geen dialect meer kennen! Daaruit volgt natuurlijk ook dat het in principe niet deugt voor andere, formelere situaties!

---

¹⁶ Hier dus niet te verwarren met de „B-variëteit” uit de enquêtes.

5.2.3 De vraag of er „Im Westen nichts Neues?“ is, hebben we negatief beantwoord. Ook in West-Vlaanderen zijn er duidelijk veranderingen aan de gang. Of die in de richting van het „binnenlandse“ gebruik zullen gaan moet nog blijken, maar is zeker niet uit te sluiten. Vrijwel zeker is dat het binnenland het „goede voorbeeld“ dat West-Vlaanderen wat tussentaalgebruik geeft, niet zal volgen.

6. Bibliografie

- Absillis, Kevin, Jürgen Jaspers & Sarah Van Hoof (eds.) (2012). *De Manke Usurpator — Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press.
- Auer, Peter (2005). ‘Europe’s sociolinguistic unity or: A typology of European dialect/standard constellations’. In N. Delbecque, J. Van der Auwera & D. Geeraerts (eds.), *Perspectives on Variation*. Berlin: Mouton-De Gruyter, 7–42.
- Debrabandere, Frans (2005). ‘Het echec van de ABN-actie in Vlaanderen’. In *Nederlands van Nu* 53, 27–31.
- Decaesstecker, Lies (2007). *Taalgebruik en taalvariatie in de Westhoek: een onderzoek naar het gebruik van dialect, tussentaal en Algemeen Nederlands*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- De Caluwe, Johan (2009). ‘Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen’. In *Nederlandse Taalkunde* 14, 8–25.
- De Caluwe, Johan & Evelien van Renterghem (2011)[2013]. ‘Regiolectisering en de opkomst van tussentaal in Vlaanderen’. In *Taal en Tongval* 63, 61–78.
- Delacauw, Ann (1984). *Taalvariatie in West-Vlaanderen: een onderzoek naar het taalgebruik volgens de variabelen geslacht, leeftijd en sociale klasse in de gemeenten Diksmuide en Oostende*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- De Schutter, George (1973). ‘Eksogeen taalgebruik in Zuid-Nederland’. In *Album Willem Pée*. Tongeren: Michiels, 117–123.
- De Vogelaar, Gunther & Wilbert Heeringa (2011)[2013]. ‘Regiolectisering: impulsen voor verder onderzoek’. In *Taal en Tongval* 63, 1–12.
- Dorchain, Valerie (1998). *Taalvariatie in Zuid-West-Vlaanderen: een onderzoek naar het gebruik van dialect, standaardtaal en tussentaal*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- Fasold, Ralph (1984). *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: B. Blackwell.
- Geeraert, Andries (2009). *De functie-uitbreiding van het Verkavelingsbrabants bij hoog opgeleide Vlamingen* (nog niet gepubliceerde VUB-studie).
- Geeraerts, Dirk, Penne, A. & Vanswegenhoven, V. (2000). ‘Thuis-taal en Familie-taal. Taalgebruik in Vlaamse soaps’. In S. Gillis, J. Nuyts & J. Tældeman (red.), *Met taal om de tuin geleid. Een bundel opstellen voor Georges De Schutter*. Antwerpen: Universitaire Instelling, 161–170.
- Ghyselen, Anne-Sophie (2010). „Ne vent als em kan ekik nie luchten“. *Een matched-guise onderzoek naar de attitudes van de West-Vlaming tegenover taalvariatie*. Universiteit Gent: niet-gepubliceerde masterproef.
- Ghyselen, Anne-Sophie & Jacques van Keymeulen (2013). ‘Dialectkennis en functionaliteit van het dialect in Vlaanderen anno 2013’. In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 130(2), 117–139.
- Goossens, Jan (2000). ‘De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen’. In *Ons Erfdeel* 43, 3–13.
- Grondelaers, Stefan & Roeland van Hout (2011). ‘The Standard Language Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme’. In *Journal of Germanic Linguistics* 23(3), 199–243.

- Hoppenbrouwers, Cor (1990). *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Lemahieu, G. (2008). *Tussentaal in spontane conversaties van Vlaamse jongvolwassenen (18- tot 24-jarigen)*. Onuitgegeven scriptie Universiteit Gent.
- Mattheier, Klaus J. (1990). 'Dialekt und Standardsprache. Über das Varietätensystem des Deutschen in der Bundesrepublik'. In *International Journal of the Sociology of Language* 83, 59–81.
- Mattheier, Klaus J. (2003). 'German'. In Ana Deumert & Wim Vandenbussche (eds.), *Germanic Standardizations, past to present*. Amsterdam / New York: John Benjamins, 211–244.
- Mihm, Arend (1998). 'Arbeidersprache und gesprochene Sprache im 19. Jahrhundert'. In D. Cherubim & K. J. Mattheier (eds.), *Voraussetzungen und Grundfragen der Gegenwartsprache. Sprach- und sozialgeschichtliche Untersuchungen zum 19. Jahrhundert*. Berlin / New York: de Gruyter, 282–316.
- Rys, K. & Johan Taeldeman (2007). 'Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal'. In Sandra, D. et al. (red.), *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*. Gent, Academia Press, 1–9.
- Taeldeman, Johan (2008). 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal'. In *Taal en Tongval* 60, 26–50.
- Vandekerckhove, Reinhild (2000). *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Gent : Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Vandekerckhove, Reinhild. (2004). 'Waar zijn je, jij en jou(w) gebleven?' In J. de Caluwe, G. de Schutter, M. Devos & J. van Keymeulen (red.), *Schatbewaarder van de taal Johan Taeldeman Liber Amicorum*. Gent: Vakgroep Nederlandse taalkunde-Academia Press, 981–993.
- Vandekerckhove, Reinhild (2005). 'Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch. New patterns of divergence? On pronouns of address and diminutives'. In *Multilingua* 24, 379–398.
- Vandekerckhove, Reinhild (2007). 'Tussentaal as a source of change from below in Belgian Dutch: a case study of substandardization processes in the chat language of Flemish teenagers'. In S. Elspaß e.a. (ed.), *Germanic histories 'from below'*. Berlin: De Gruyter, 189–203.
- Vandekerckhove, Reinhild (2009). 'Dialect loss and dialect vitality in Flanders'. In *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 73–97.
- Vandenbussche, Wim (2013). 'De taal van de Vlamingen. Een polemisch en leerrijk boek over Verkavelingsvlaams (Bespreking van Absillis, Jaspers & Van Hoof 2012)'. In *Ons Erfdeel* 56, 138–140.
- Van Istendael, Geert (1989). *Het Belgisch labyrint. Wakker worden in een ander land*. Amsterdam: De Arbeiderspers (veertiende, geheel herziene druk: 2001).
- Van Keymeulen, Jacques (1993). 'Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar dialectverlies in Nederlandstalig België'. In *Taal en Tongval, Themanummer 6*, 75–101.
- Willemyns, Roland (1979). 'Bedenkingen bij het taalgedrag van Vlaamse universiteitsstudenten in Brussel-Halle-Vilvoorde'. In *Taal en sociale integratie* 2, 141–159.
- Willemyns, Roland (1985). 'Diglossie en taalcontinuüm: twee omstreden begrippen'. In Roland Willemyns (ed.), *Brussels Boeket: Liber Discipulorum A. van Loey*. Brussel: VUB-Press, 187–230.
- Willemyns, Roland (1997). 'Dialektverlies im niederländischen Sprachraum'. In *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 64, 129–154.
- Willemyns, Roland (2000). 'Dialectverlies in West-Vlaanderen'. In S. Gillis, J. Nuyts & J. Taeldeman (eds.), *Met taal om de tuin geleid. Een bundel opstellen voor Georges De Schutter*. Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen, 483–491.
- Willemyns, Roland (2005). 'Verkavelingsbrabants. Werkt het integratiemodel ook voor tussentaalen?' In *Neerlandica Extra Muros* 43, 27–40.

- Willemyns, Roland (2007). 'De-standardization in the Dutch Language territory at Large'. In Christian Fandrych & Reinier Salverda (Hrsg.), *Standard, Variation and Language Change in Germanic Languages*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 267–279.
- Willemyns, Roland (2008). 'Variëteitenkeuze in de Westhoek'. In *Taal en Tongval* 60, 2008, 51–71.
- Willemyns, Roland (2013). *Dutch. Biography of a Language*. Oxford University Press.
- Willemyns, Roland, Jetje de Groof & Wim Vandenbussche (2003). 'Die Standardisierungsgeschichte des Niederländischen im 18. und 19. Jahrhundert. Einige Ergebnisse und Forschungsdesiderate'. In J. Androutsopoulos & E. Ziegler (eds.), *Standardfragen. Soziolinguistische Perspektiven auf Sprachgeschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation*. Frankfurt: Peter Lang 2003, 27–38.
- Willemyns, Roland, Wim Vandenbussche & Marie Drees (2010). 'Dialectgebruik en periferie'. In J. De Caluwe & J. Van Keymeulen (eds.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent: Academia Press, 801–816.